

RISCU DE CREDITARE

*Lect. univ. dr. Rodica PRIPOAIE
Univ. "Danubius" din Galați*

Oamenii, instituțiile, societățile au fost întotdeauna confruntate cu probleme de risc și de incertitudine riscurile făcând obiectul unei mari atenții în bănci.¹ Dezvoltarea exponențială a societății contemporane a fost posibilă datorită asumării unor riscuri. Creșterea economică nu se putea realiza fără asumarea de riscuri majore și existența unor incertitudini. Activitatea financiar-bancară presupune prin excelență asumarea permanentă de riscuri. Managementul oricărei activități din această sferă presupune cunoașterea riscului, cuantificarea acestuia și, pe cât posibil, contracararea efectelor negative pe care le presupune eventualitatea producerii lor².

Gestionarea riscurilor („risk management”) nu este altceva decât ansamblul instrumentelor, tehnicilor și dispozițiilor organizatorice, necesare băncii pentru a reuși. Acestea nu sunt stabilite, fixe ci într-o evoluție progresivă: se diversifică, capătă noi dimensiuni, devin mai precise și continuă să evolueze o dată cu evoluția mediului³.

Contextul internațional concurențial a impus diversificarea operațiunilor bancare și financiare. Ca o consecință firească gama riscurilor s-a diversificat și, o dată cu acestea, a crescut și posibilitatea înregistrării de pierderi.

Prin risc bancar se înțelege elementul de incertitudine care poate afecta activitatea societății bancare sau derularea unei operațiuni economico-financiare a acesteia⁴. Risc bancar este probabilitatea ca într-o tranzacție să nu se obțină profitul așteptat și chiar să apară o pierdere⁵.

1. ASIGURĂRILE FINANCIARE

Asigurările financiare reprezintă un concept nou, prin care asiguratul elimină riscurile de pierderi financiare care pot să apară în activitatea sa, transferându-le unui asigurator. În cazul băncilor, asigurarea are două laturi: asigurarea bonității clientului și asigurările reale⁶.

Asigurările financiare sunt diferite de garanțiile bancare. Prin asigurările financiare se preiau riscurile numai în anumite condiții, iar garanția bancară reprezintă asigurarea bancherului pentru întărirea poziției sale de creditor. Garanțiile sunt de mai multe feluri: garanții reale, care sunt acele garanții care constau în afectarea specială a unor bunuri individualizate pentru garantarea creditului sau a scrisorii de garanție. Garanția reală este întotdeauna un element de activ mobilier sau imobiliar, concretizându-se în ipotecă și gajuri. O altă formă a garanțiilor o reprezintă garanțiile personale, respectiv angajamentul luat de o terță persoană fizică sau juridică de a plăti, în cazul în care debitorul este în incapacitate de plată. Alte garanții sunt⁷:

- depozite în numerar (în lei și în valută);
- creanțe cesionate în favoarea băncii;
- garanții primite de la societăți de asigurări;
- garanții primite de la clientele financiară (Fondul de Garantare a Creditelor pentru Întreprinderi Mici și Mijlocii);
- scrisori de garanție bancară.

Principalul factor perturbator în activitatea unei băncii constă în acordarea de credite neperformante. Pentru reducerea pierderilor din credite neperformante și pentru a proteja depozitele persoanelor fizice sau juridice, cei implicați în activitatea de creditare trebuie să procedeze cu responsabilitate la evaluarea riscurilor pe care le presupune acordarea împrumuturilor și să depună toate eforturile pentru a-și încasa debitorii.

¹ Vasile Dedu - Gestione și audit bancar, Editura Economică, București 2003

² Ion Roșu-Hamzescu, Elena Gurgu, Dan Nicoară-Relații valutare-financiare internaționale, Editura Fundației România de Măine, București 2002

³ Vasile Dedu-Gestione și audit bancar, Editura Economică, București 2003

⁴ Ec. Drd. Florin Coman-Activitatea bancară profit și performanță, Editura Lumina Lex, 2000

⁵ Ion Nițu-Managementul riscului bancar, Editura Expert, 2000

⁶ www.PRIMM.ro/PRIMM/2003_1/03 (Asistent universitar doctorand Cristina Elena Nistor)

⁷ www.PRIMM.ro/PRIMM/2003_1/03 (Asistent universitar doctorand Cristina Elena Nistor)

Asigurarea de creditare este o asigurare deosebită, pentru ca are un obiect mult diferit față de celelalte tipuri de asigurări, ele fiind încheiate fie de societăți de asigurări, fie de bănci specializate, care promovează aceste produse. Asigurarea creditului acordat unei persoane fizice sau juridice protejează băncile în fața riscului de neplată. De exemplu, dacă creditul este contractat de o persoană fizică, acea persoană trebuie să-și încheie o asigurare de viață, iar dacă este ipotecat un imobil, el trebuie asigurat. Societățile de asigurări încheie asigurări persoanelor fizice care contractează credite bancare contra unor evenimente imprevizibile, survenite fără voința asiguratului și care produc o invaliditate permanentă sau decesul debitorului băncii. Bunul ipotecat trebuie să fie asigurat la o societate de asigurări pe toată durata contractului de credit, iar drepturile cuvenite din despăgubiri să fie cesionate băncii. Asigurarea bunurilor se va încheia cel puțin la valorile cu care bunurile respective au fost luate în calculul garanțiilor. Pentru bunurile la care societățile de asigurări încheie contracte pentru o perioadă limitată, împrumutantul este obligat să reînnoiască asigurarea, înainte de data expirării contractului de asigurare, pentru perioada următoare.

Chiar dacă este o bancă puternică, și toți angajați acestei bănci sunt conștiincioși și corecți, există riscul ca, pe lângă faptul că nu-și mai poate recupera banii de la clienți, unul, doi sau poate mai mulți angajați să nu fie loiali. Pentru evitarea unor astfel de situații, există asigurarea de fidelitate, prin care poți fi despăgubit, ca bancă, de pagubele produse de salariați. Aceste polițe se pot încheia pentru fiecare angajat în parte sau pentru anumite posturi, sau, după caz, pentru toți angajații băncii. Această formă de asigurare oferă protecție împotriva riscului de fraudă a angajaților, furt în timpul transportului sau falsificarea bancnotelor.

Locul și rolul băncilor în economie este strâns legat de calitatea lor de intermediar principal în relația economii-investiții, relație hotărâtoare în creșterea economică. Ca intermediari între depunătorii de economii și beneficiară de credite, băncile realizează următoarele:

- colectează fonduri;
- își asumă riscurile debitorilor, adică analizează cererile de credit și preiau riscurile asociate;
- își asumă riscul ratei dobânzii, deoarece intermedierea presupune o transformare de scadență.

Ca urmare a îndeplinirii eficiente a acestor funcții, băncile obțin o recompensă, acestea fiind sursa de bază a profitului bancar. Instituțiile bancare, ca și alte întreprinderi producătoare și prestatoare de servicii, au ca scop major, și responsabilitatea față de acționari, maximizarea profiturilor.

Provocarea majoră o reprezintă reducerea riscului. Riscul poate avea un impact considerabil asupra valorii instituției financiar-bancare spectivă, atât un impact sub forma unor pierderi directe suportate, cât și un impact indus cauzat de efectele asupra clienței, personalului, acționarilor, partenerilor și chiar asupra autorității centrale bancare.

Pentru reducerea riscului, conducerea băncilor trebuie să dispună de metode și tehnici de analiză a acestuia. În domeniul bancar riscul trebuie privit ca un conglomerat sau un complex de riscuri interdependente deoarece acestea pot avea cauze comune și producerea unuia poate genera în lanț și alte riscuri⁸.

Până în anii '80 gestiunea riscurilor bancare se rezuma exclusiv la gestiunea riscurilor de creditare în relațiile cu clienții băncii și în cadrul sistemului de plăți. Acest fapt se datora stabilității relative a sistemului financiar și a piețelor financiare. În perioada după anii '80 instabilitatea care a afectat instituțiile financiar-bancare a fost generată de un complex de factori ce vizează trei domenii, și anume:

- procesul inflaționist generat de șocurile petroliere, a determinat fluctuațiile ratelor nominale a dobânzii;
- abolirea sistemului monetar de la Bretton Woods (1994), a determinat fluctuațiile cursurilor valutare cu efecte semnificative asupra băncilor internaționale;
- intensificarea concurenței în sistemul financiar, datorită suprimării controlului asupra transferurilor internaționale de capital.

În țara noastră, instituțiile financiar-bancare au avut de înfruntat un mediu economic „turbulent”. Tranziția a însemnat pentru bănci nu numai modificarea statutelor a cadrului legal de operare, libertatea alegerii partenerilor, dar și operarea pe o piață concurențială, reducerea reeșanțării directe de către banca centrală, în asprirea normelor prudențiale de către Banca Națională a României, deteriorarea situației financiare a principalilor clienți majori, astfel încât gestionarea adecvată a riscurilor devine o necesitate.

⁸ www.ase.ro/biblioteca/carte_2.asp (Lector universitar drd. Irina Isaic)

Procesul creșterii în sectorul bancar are loc în două direcții principale, și anume:

- 1) creșterea în domeniul serviciilor bancare tradiționale (creditarea clienților, efectuarea viramentelor, gestiunea patrimoniului etc.);
- 2) extinderea în zona noilor produse bancare (gestiune de trezorerie, operațiuni pe piața de capital, servicii informatice)⁹.

Diversitatea riscurilor cu care se confruntă o bancă în activitatea ei zilnică, precum și diversitatea situațiilor care conduc la aceste riscuri, conduc la idee ca nu este posibilă o clasificare unică.

2. RISCUL DE CREDITARE

Riscul de creditare este primul dintre riscurile bancare cu care se confruntă o instituție financiară. Riscul de creditare exprimă posibilitatea ca împrumutanții sau emitenții de titluri să nu-și onoreze obligațiile la scadență.

Pentru împrumutat, riscul de credit exprimă într-o formă mai largă, degradarea situației financiare a acestuia. O mare varietate de motive legate fie de situația generală a conomieii, fie de condițiile afacerii împrumutatului, dintre care multe sunt imprevizibile și afectează situația financiară a acestuia, pot contribui la riscul de credit.

Pierderile în cazul instrumentelor de piață depind de valorile acestor instrumente și de gradul lor de lichiditate pe piață. Măsurarea riscului de creditare este relativ simplă pentru instrumentele cotate, pentru că ele sunt lichide și negociabile. Deținătorul poate pierde valoarea totală a acestuia, dacă „slăbiciunea titlului” este gravă. Dacă degradarea este progresivă, cedând instrumentele de piață, înregistrează o pierdere parțială. Aceste două riscuri (total și parțial) există doar pe o durată limită, perioadă în care sunt deținute. Pentru instrumentele derivate (swaps, options), problema este mai complicată, fiind vorba de instrumente a căror lichiditate nu este asigurată deoarece operatorii conservă angajamentele lor pe perioade lungi (de la câteva luni până la 10-15 ani). Aceste instrumente nu se bucură de facilitatea de a fi cedate pe piață în orice moment pentru a reduce pierderea înregistrată în cazul degradării lor. Măsurarea expunerii la risc pune probleme particulare și ea devine un obiect foarte important o dată cu dezvoltarea spectaculoasă a acestor instrumente (swap de rată a dobânzii, swap de rată de schimb, opțiunile pe bază de rate, indici bursieri etc.).

În scopul determinării riscului de credit și limitării acestuia, societățile bancare trebuie să-și clasifice creditele acordate în una din următoarele cinci categorii¹⁰: credite standard; credite în observație; credite sub standard; credite îndoielnice; credite pierdute.

Clasificarea creditelor se vor face prin aplicarea simultană a următoarelor criteii:

- a) serviciul datoriei (capacitatea clienților de a-și onora obligațiile la scadență);
- b) performanțele financiare (evaluată pe baza unor criterii stabilite de fiecare societate bancară);
- c) inițierea de proceduri judiciare¹¹.

• Riscul de strategie

Riscul de strategie este riscul ca întreaga linie de afaceri să subcombe datorită competiției sau uzurii morale. Un exemplu îl poate constitui dispoziția relativă a pieței tradiționale de credite mari cu risc scăzut pentru corporații, acestea fiind înlocuite cu hârtii comerciale.

Un alt exemplu de risc de strategie este acela în care o bancă nu este pregătită sau nu este capabilă să devină competitivă într-o nouă activitate. Astfel, în activitatea de emisie a cardurilor, unele bănci au amânat această acțiune, ele nemaiputând obține un avantaj competitiv în acest domeniu. Această atitudine conservatoare de a aștepta piața să se dezvolte reprezintă ea însăși un risc¹².

• Riscul datorat reglementărilor bancare.

Instituțiile financiare funcționează ca centre de profit în baza unor licențe care pot fi revocate, ceea ce poate să ducă la pierderea unor investiții. În România poate fi explicată în acest sens retragerea licenței de funcționare a unor bănci care, deși erau neoperaționale, angajează investiții importante pentru sedii și echipamente în momentul retragerii. De asemenea un alt risc de reglementare poate fi

⁹ www.ase.ro/biblioteca/carte_2.asp (Lector universitar drd. Irina Isaic)

¹⁰ Vasile Dedu-Gestiune și audit bancar, Editura Economică, București 2003

¹¹ Vasile Dedu - Idem

¹² Ion Nițu-Managementul riscului bancar, Editura Expert, București 2000

retragerea licențelor de dealer de pe piața valutară interbancară românească a mai multor bănci românești și străine.

Riscul de reglementare poate fi întâlnit și când o bancă specializată într-un anumit domeniu se transformă într-o bancă universală, urmând astfel să concureze cu celelalte bănci care acționează și ele pe aceleași domenii.

În categoria riscurilor de reglementare poate exista și riscul adițional ca autoritatea de reglementare să modifice politicile de operare.

Autoritățile de reglementare pot stabili prin cerințele de adecvare a capitalului cine să rămână și cine să părăsească piața serviciilor financiare. Astfel, Banca Națională a României, prin ridicarea nivelului minim al capitalului social subscris de bănci de la 100 de milioane de lei inițial în 1991, la peste 100 de miliarde în prezent, face ca multe dintre ele să nu aibă posibilitatea atragerii de capital suplimentar și, în aceste condiții, li se poate retrage licența de funcționare¹³.

- **Riscul de operare**

Riscul de operare este probabilitatea ca o bancă să devină incapabilă de a mai asigura servirea clienților într-un mod rentabil¹⁴.

Riscul de operare este un risc semnificativ pe piața produsului, el neputând fi ignorat de nici o instituție financiară, și constă în riscul ca sistemele de calcul să nu funcționeze corect¹⁵.

- **Riscul de marfă**

Prețurile mărfurilor pot să afecteze uneori imprezvizibil băncile, precum și alți creditori având impact general atât asupra economiilor, cât și asupra debitorilor. De exemplu, creșterea prețului energiei poate să acționeze asupra inflației, contribuind la creșterea ratelor dobânzii și, în continuare, efectul propagându-se asupra unor active financiare bazate pe o rată fixă a dobânzii.

De asemenea, creșterea prețului petrolului poate avea efecte deosebite asupra unor companii, clienți ai băncii sau furnizori/beneficiari ai altor companii care sunt în legătură directă cu banca¹⁶.

- **Riscul resurselor umane**

Reprezintă forma de risc cea mai subtilă, foarte dificil de măsurat, care rezultă din politica de personal: recrutare, pregătire, motivarea și menținerea specialiștilor.

Plecarea unui foarte bun specialist poate duce la compromiterea unei activități sau a unui sistem de lucru. Proiecția împotriva acestui risc presupune plata mai multor salariați pentru a înlocui cu cunoștințe și experiență salariatul plecat.

Un risc similar riscului de pierdere a personalului cheie este riscul de motivare neadecvată a salariaților, care în unele situații, poate avea efecte mari. Se referă la absența stimulilor sau la acordarea greșită a acestora¹⁷.

- **Riscul legal**

Acest risc îmbracă două forme și anume:

1. responsabilitatea creditorilor atunci când debitorii au pretenția că falimentul lor a fost cauzat de faptul că banca a promis că nu va retrage creditul sau că va acorda credite suplimentare;
2. litigii legate de deșeuri toxice depozitate pe terenul deposedat, care inițial a stat la baza acordării de credite ca garanție. După deposedarea acestui teren prin efectul legii, trebuie făcute cheltuieli mai mari decât valoarea lui, pentru a realiza neutralizarea efectului radioactivității sau interdicția de înstrăinare sau folosire a acestuia.

Sunt măsuri imprezvizibile care sunt greu de estimat, ele trebuind să fie luate în considerare de instituțiile financiare, întrucât pot ajunge la valori mari¹⁸.

- **Riscul de produs**

Acesta se referă la marele risc ca produsele oferite de către o instituție financiară să se uzeze și să devină necompetitive. Un astfel de risc poate fi întâlnit la ATM-uri. O bancă poate să investească și să-și dezvolte o rețea de ATM-uri la un moment dat, care este competitivă. În paralel, furnizorii de ATM-uri dezvoltă propriile produse și le oferă altor clienți. Produsele oferite se dovedesc a fi superioare tehnologiei băncii, astfel că investiția ei poate deveni o pierdere¹⁹.

¹³ Ion Nițu-Idem

¹⁴ Ec. Drd. Florin Coman-Activitatea Bancară Profit Performanță- Editura Lumina Lex , București 2000

¹⁵ Ion Nițu-Managementul riscului bancar, Editura Expert, București 2000

¹⁶ Ion Nițu-Idem

¹⁷ Ibidem

¹⁸ Ibidem

¹⁹ Ibidem

Riscuri determinate de piața de capital

În general piețele de capital și riscurile lor afectează valoric toate companiile, semnificativ fiind însă instituțiile financiare, în cazul cărora este greu de făcut o distincție clară între riscul pieței produsului și al pieței de capital.

De exemplu, riscul ratei dobânzii, în cazul creditelor cu rată fixă, este un risc al pieței de capital, în același timp riscul creditelor cu rată fixă poate determina falimentul unui debitor slab și, astfel, riscul ratei dobânzii se transformă în risc de creditare care este de fapt un risc al pieței produsului.

Băncile furnizează piețelor industriale și consumatorilor produse și servicii financiare care preiau riscurile acestor piețe. Serviciile financiare presupun și le un risc propriu al piețelor de capital în care funcționează²⁰.

• Riscul ratei dobânzii

Este un risc inerent activității de intermediere financiară care, sub efectul unei variații adverse a ratei dobânzii, deteriorează situația patrimonială a băncii și își pune accentul asupra funcționării ei²¹.

Riscul ratei dobânzii își are originea în deținerea de active și pasive cu rată a dobânzii fixă care, în plus, diferă în ceea ce privește scadențe și condițiile de remunerare. Poate decurge, de asemenea, din deținerea de active și pasive cu rată a dobânzii variabilă, atunci când acestea fie prezintă o anumită neadaptare la condițiile pieței, fie suferă variații diferite.

Băncile finanțează active pe termen lung, pe seama pasivelor pe termen scurt, obținând un câștig din diferența dintre dobânda mai mare la activele pe termen lung și dobânda mai mică la pasivele pe termen scurt, însă mișcările ratei dobânzii pot să conducă la pierderi și chiar la insolvabilitatea băncii. De aceea, prin gestiunea riscurilor ratei dobânzii, managerii băncii trebuie să limiteze acest risc pentru a micșora consecințele negative ce ar putea rezulta din modificările ratei dobânzii.

Odată cu creșterea dobânzilor pe termen scurt crește și costul fondurilor atrase, în timp ce dobânzile câștigate din activele pe term lung rămân relativ fixe, situație în care marja câștigului din active și costul pasivelor poate deveni negativă.

Principalii indicatori de evaluare a riscului de variație a ratei dobânzii sunt:

- a) indicele sau gradul de sensibilitate;
- b) ecartul sau GAP-ul.

GRADUL DE SENSIBILITATE a băncii la variația ratei dobânzii pe piață se exprimă prin *rata gradului de sensibilitate* (RGS) calculată ca raport între activele și pasivele sensibile, conform următoarei relații:

$$\text{RGS} = \frac{\text{active sensibile la variațiile ratei}}{\text{pasive sensibile la variațiile ratei}}$$

Un nivel egal cu 1 al indicatorului prezintă o perfectă corespondență a activelor și pasivelor, în timp ce valoarea supraunitară exprimă o stare în care activele predomină pasivele, fapt ce poate asigura venituri mai mari băncii. Rata subunitară exprimă dependența băncii față de pasivele sensibile, ceea ce poate genera creșterea cheltuielilor cu dobânzile.

ECARTUL sau GAP-ul se calculează ca diferență între activele și pasivele purtătoare de dobândă la un moment dat. Analiza „GAP” (analiza de interval, de prag) prezintă, deci, activele și pasivele a căror dobândă poate fi restabilită în cadrul unor perioade de timp în viitor.

Rapoartele GAP sunt folosite pentru a estima modificările potențiale ale venitului net din dobânzi pe un termen scurt, în general primele trimestre ale anului următor. Ele pot fi însă uneori imprecise, putând conduce la concluzii false²².

Deficitele analizei GAP decurg, în primul rând, din faptul că ratele dobânzii evoluează diferit, chiar și în condițiile unui GAP egal cu zero, schimbările intervenite în natura veniturilor și cheltuielilor din dobânzi fiind și ele diferite. În al doilea rând, ajustarea ratei dobânzii aferente activelor și pasivelor se face la perioade de timp diferite, fapt ce determină, de asemenea, schimbări inegale.

²⁰ Ibidem

²¹ Cristi Marcel Spulbăr-Management bancar, Editura Sitech, Craiova 2003

²² Cristi Marcel Spulbăr-Management bancar, Editura Sitech, Craiova 2003

Prin utilizarea acestor indicatori gestiunea riscului ratei dobânzii poate fi formulată simplist astfel: indicele de sensibilitate să fie egal cu unitatea iar GAP-ul să fie nul. Dar, această strategie simplistă nu asigură și succesul limitării riscului ratei dobânzii deoarece, deși ratele dobânzii la activele și pasivele sensibile se modifică în același sens, mișcarea lor, de cele mai multe ori, înregistrează amplitudini diferite.

O metodă mai tehnică de evaluare a riscului ratei dobânzii, folosită în practica bancară occidentală, utilizează conceptul de „durație”, reprezentând o durată ponderată cu valoarea fluxurilor antrenate de un activ sau pasiv dat, astfel:

$$\text{Durația} = \frac{\text{suma duratelor ponderate cu valori actuale ale tuturor fluxurilor}}{\text{suma valorilor actuale ale tuturor fluxurilor}}$$

Datorită modului de calcul, durația este un indicator de durată care indică intervalul de timp necesar pentru ca prețul unui activ, apreciat la valoarea sa actuală, să fie recuperat. Astfel, dacă un credit are o durată de 2 ani, 3 luni și 12 zile, aceasta înseamnă că datorită fluxurilor de dobândă debitoare și de rambursare a capitalului, banca își poate recupera împrumutul la acea dată.

În baza celor prezentate putem aprecia că gestiunea riscului ratei dobânzii presupune două aspecte majore.

În primul rând, banca trebuie să-și fixeze drept obiective realizarea egalității între activele și pasivele sensibile. În acest scop, ea trebuie să-și adapteze permanent ratele dobânzii și scadențele activelor și pasivelor pentru a ajunge la această egalitate care conduce la neutralizarea riscului ratei dobânzii deoarece activele sau pasivele se apreciază sau se depreciază în aceeași măsură. Dar, această egalitate perfectă nu este ușor de obținut și de păstrat, deoarece, ca și riscul de lichiditate, riscul ratei dobânzii, este inent activității bancare.²³

În al doilea rând, în condițiile în care riscul ratei dobânzii este dificil de neutralizat, banca trebuie să urmărească să-l acopere (finanțeze). După evaluarea riscului, banca îl poate acoperi apelând la diferite instrumente financiare ale piețelor la termen (Swap, contracte la termen cu opțiuni, etc.).

- **Riscul de bază**

Este o varietate a riscului ratei dobânzii. Pentru protecția împotriva ratei dobânzii, se pot utiliza combinații de tranzacții având diferite active de bază și urmărindu-se în mod special relația existentă și imprevizibilă dintre activele de bază. Pot fi utilizate ca instrumente de hedging contractele futures.

Este evident că instituțiile financiare, respectiv băncile comerciale, în activitatea lor de prestatoare de servicii financiare își gestionează riscurile proprii, dar ele pot să-și transfere riscul prin tranzacții de hedging. Dacă riscul pentru bancă este inevitabil, povara lui și, respectiv, costurile pe care le determină sunt ambele administrabile, transferabile.

Se remarcă o creștere rapidă a riscului în serviciile financiare atât pe piața produselor, cât și pe piața de capital și, o dată cu această, creșterea preocupării pentru protecția împotriva riscurilor. În acest sens, derivatele reprezintă un mod de a evita riscurile pe piața de capital. Swap-urile, opțiunile, contractele futures, sunt modalități de transferare a riscului.²⁴

- **Riscul de lichiditate**

Lichiditatea bancară reprezintă capacitatea activelor bancare de a fi transformate rapid și cu o cheltuială minimă, în numerar sau disponibil în contul curent al societății bancare, la Banca Națională a României.

Riscul lipsei de lichiditate reprezintă pentru orice societate bancară o problemă de costuri. Ținând cont de existența unei lichidități gratuite și a unei lichidități ce implică costuri, băncile în cea de a doua situație acționează în sensul diminuării acestora.

Lichiditatea este posibilitatea de a asigura în orice moment plățile către clienții săi, în baza suficientelor dețineri de numerar sau a suficientelor depozite la banca centrală.

Sursele de lichiditate bancară cuprind numerarul deținut în casieria băncii, depozitele la Banca Națională a României, depozitele la băncile corespondente, portofoliul de titluri, ratele scadente la creditele acordate și împrumuturile ce trebuie să acopere rezerva minimă obligatorie.

²³ Cristi Marcel Spulbăr-Management bancar, Editura Sitech, Craiova 2003

²⁴ Ion Nițu-Managementul riscului bancar, Editura Expert, București 2000

În practica societăților bancare se constată o atenție deosebită ce se acordă gestiunii lichidității, apărând noi instrumente financiare cum ar fi achiziționarea de titluri cu posibilitatea de răscumpărare, folosirea pieței de capital etc²⁵.

Societățile bancare trebuie să studieze, în mod permanent gradul lor de lichiditate astfel încât, să fie în măsură, să evite creșterile nejustificate de costuri, în condițiile în care lichiditatea nu este asigurată, precum și riscul de lichiditate, neputința băncii de a face față plăților către clienții săi.

Durata de imobilizare și angajare a resurselor unei societăți bancare este strâns legată de poziția de lichiditate acestuia și devine mijloc de operare pentru evitarea riscului de lichiditate. Astfel, pentru a avea condiții de lichiditate, societățile bancare trebuie să-și asigure echilibrul pe fiecare segment de durată, rezultând de aici ca nu este suficient ca:

$$A=P$$

$$A=Activ; P=Pasiv$$

$$SAU$$

$$A_1+A_2+\dots+A_n=P_1+P_2+\dots+P_n$$

Ci, trebuie ca:

$$A_1=P_1; A_2=P_2; \dots; A_n=P_n$$

Asigurarea lichidității este o problemă de conjunctură, iar riscul legat de lipsa lichidității, odată apărut, poate fi anulat sau nu, în primul caz printr-un cost uneori foarte ridicat pentru bănci.

Societatea bancară, trebuie să adopte o metodă de gestionare care să conducă la eliminarea următoarelor situații:

- existența în casieria băncii de surplus de numerar, situație în care banca este imposibilitatea de a fructifica surplusul existent;
- existența în casieria băncii de numerar insuficient, în această situație fiind necesară o suplimentare de numerar, ceea ce implică uneori costuri foarte ridicate.

Riscul de lichiditate este un indicator deosebit de important și rezultă din compararea activelor cu posibilități de lichiditate imediată, cu depozitele care pot reprezenta o dimensiune posibilă a solicitărilor clienților ce au avansat la bancă fonduri spre fructificare (depozite la vedere):

$$RL = \frac{\text{numerar} + \text{depozite la vederea alte bănci}}{\text{depozite la vedere ale clientelei}} \times 100$$

Se consideră că acest indicator are o valoare optimă când rezultatul obținut este de cel puțin 15%, chiar mai mare în România ca urmare a condițiilor economico-financiare²⁶.

Societățile bancare au obligația de a menține rezerve minime obligatorii atât în lei cât și în valută, în conturi la Banca Națională a României.

Nivelul minim prevăzut al rezervelor îl reprezintă soldul minim zilnic al contului în care se mențin rezervele minime obligatorii, la atingerea căruia băncile nu mai pot face plăți.

Baza de calcul a rezervelor minime obligatorii se constituie din mijloace bănești în monedă națională și în valută, reprezentând obligații ale băncii față de persoanele fizice și juridice, sub formă de surse atrase, împrumutate, datorii și alte obligații cu excepția celor:

- atrasede la Banca Națională a României și de la alte bănci;
- atrasede la instituțiile financiare externe, dacă au o scadență mai mare de 12 luni de la finele perioadei de aplicare (prin perioadă de aplicare se înțelege intervalul de timp în care trebuie menținut în conturile deschise la banca centrală, nivelul prevăzut al rezervelor minime obligatorii);
- care intră în contul general al trezoreriei statului.

Rezervele minime obligatorii se calculează și se mențin după cum urmează:

- în lei, în contul curent deschis la centrala Băncii Naționale a României, pentru mijloace bănești în lei;
- în dolari SUA sau în EURO, în contul LORO al băncii, deschis la centrala Băncii Naționale a României, pentru mijloace bănești în valută. O societate bancară poate opta pentru una din cele două valute menționate, opțiunea putând fi modificată numai după trecerea a 12 luni calendaristice.

²⁵ Ec. Drd. Florin Coman-Activitatea Bancară Profit Performanță- Editura Lumina Lex , București 2000

²⁶ Ec. Drd. Florin Coman-Activitatea Bancară Profit Performanță- Editura Lumina Lex , București 2000

Ratele rezervelor minime obligatorii sunt stabilite de banca centrală în funcție de obiectivele sale de politică monetară și sunt aduse la cunoștință băncilor cu cel puțin 7 zile înainte de începerea perioadei de aplicare.

Dacă o bancă/sucursală a unei bănci străine înregistrează deficit de rezerve, Banca Națională a României poate lua una din următoarele sancțiuni²⁷:

- 1) avertisment scris dat băncii, respectiv sucursalei din România a unei bănci străine;
- 2) amendă aplicabilă băncii, respectiv sucursalei din România a unei bănci străine cuprinsă între 0,1 și 1% din capitalul social al băncii, respectiv capitalul de dotare și/sau amendă cuprinsă între 1 și 6 salarii medii pe bancă în luna precedentă aplicabilă administratorilor, directorilor ori cenzorilor;
- 3) limitarea operațiunilor băncii, respectiv sucursalei din România a unei bănci străine.

În vederea asigurării garantării rambursării depozitelor constituite la societățile bancare de către deponenți persoane fizice a fost constituit „Fondul de garantare” a depozitelor în sistemul bancar. În condițiile în care societatea bancară este în imposibilitate de a onora cererile de retragere a fondurilor depuse de persoanele fizice la bancă, fondul garantează rambursarea depozitelor constituite în anumite limite. În prezent valoarea garantată se ridică la aproximativ 54,7 milioane lei²⁸.

- **Riscul de decontare**

Este o formă particulară a riscului de eroare, care presupune implicarea competitorilor băncii. Se referă la transferul de sume între băncile locale și cele internaționale. Acest risc este administrat atent prin intermediul unor tehnologii sofisticate de urmărire a plăților. Astfel, prin acest sistem se efectuează o singură plată la sfârșitul zilei, în locul a numărare plăți prin tranzacțiile individuale²⁹.

- **Riscul de schimb valutar**

Apare atunci când moneda țării exportatorului și moneda țării importatorului nu sunt legate între ele printr-un raport de schimb fix. Aceasta determină cursul la care se efectuează schimbul celor două monede să evolueze de la o perioadă la alta, provocând după caz efecte pozitive sau negative pentru exportator.

3. **INDICATORI DE MĂSURARE A RISCURILOR BANCARE**

În cadrul analizei riscurilor bancare, o importanță deosebită revine cuantificării acestora, pe baza unui sistem de indicatori specifici, care permit evaluarea statică și dinamică a riscurilor, prin raportarea la standardele internaționale sau la propria experiență istorică a băncii.

Indicatori ai riscului de creditare

Aproape toate băncile, într-o măsură mai mică sau mai mare, își asumă riscul de creditare, ceea ce presupune necesitatea analizei modului cum evoluează în timp calitatea portofoliului de credite, cu impact asupra profitabilității, adecvării capitalului și încrederii generale în banca respectivă.

Se determină doi indicatori de referință pentru estimarea riscului de creditare pe baza ponderii activelor de calitate slabă, care întârzie sau nu permit realizarea veniturilor anticipate:

- **Rata creditelor restante**

$$\text{RCR} = \frac{\text{Volumul creditelor restante}}{\text{Total credite}} \times 100$$

- **Rata creditelor neperformante**

$$\text{RCN} = \frac{\text{Volumul creditelor neperformante}}{\text{Total credite}} \times 100$$

Este de dorit ca cele două rapoarte să aibă valori minimale, creditele restante, dar mai ales cele neperformante generând probleme în activitatea și asupra rezultatelor financiare ale băncii.

Alți indicatori ai riscului de creditare utilizează în formula de calcul rezervele și provizioanele pe care băncile le constituie pentru acoperirea eventualelor pierderi³⁰:

- **Rata rezervelor pentru pierderi**

$$\text{RRP} = \frac{\text{Rezerve pentru pierderi din credite}}{\text{Total credite}} \times 100$$

²⁷ Ec. Drd. Florin Coman-Idem

²⁸ Ibidem

²⁹ Ion Nițu-Managementul riscului bancar, Editura Expert, București 2000

³⁰ www.ase.ro/biblotecă/carte_2.asp (Lector universitar drd. Irina Isaic)

Acest raport exprimă sintetic aşteptările manageriale privind evoluţia calităţii portofoliului de împrumuturi.

- **Rata provizioanelor faţă de pierderi**

Provizioane pentru pierderi din credite

$$\text{RPP} = \frac{\text{Provizioane pentru pierderi din credite}}{\text{Pierderi nete}} \times 100$$

Acest raport reflectă nivelul de prudenţă adoptat de bancă în politica sa de creditare.

- **Rata provizioanelor în profit**

RPPR= Provizioane pentru pierderi din credite

Indicatorii potenţiali de măsurare a riscului care pot semnala în avans variaţiile veniturilor băncii sunt: concentrarea geografică şi pe sectoare economice a creditelor, ritmul de creştere a volumului de credite, rentabilitatea ridicată a unor categorii de credite.

Deşi nici unul din indicatorii menţionaţi nu reprezintă un predictor perfect, nivelul corespunzător al unui dintre aceştia sau a mai multora, constituie în sine un barometru al viitoarelor probleme de creditare.

Indicatori ai riscului de lichiditate

Interpretarea lichidităţii bancare pe baza situaţiei fluxului de numerar, aşa cum se practică în cazul firmelor, este problematică, acestea reflectând invariabil faptul banca reuşeşte să îşi procure suficient numerar din noile depozite sau din fondurile de pe piaţa monetară pentru finaţarea creşterii creditelor pe care le acordă. În schimb, această situaţie nu reflectă posibilitatea ca banca să fie obligată a plăti dobânzi mai mari pentru resursele atrase. Datorită limitelor informaţionale ale situaţiei fluxului de numerar, analiştii bancari utilizează o serie de indicatori pentru măsurarea lichidităţii. Pricipalii indicatori pentru analiza lichidităţii sunt³¹:

- a) *lichiditate globală*-reflectă posibilitatea elementelor patrimoniale de activ de a se transforma pe termen scurt în lichidităţi pentru a satisface obligaţiile de plăţi exigibile;
- b) *lichiditatea imediată*-reflectă posibilitatea elementelor patrimoniale de trezorerie de a face faţă datoriiilor pe termen scurt;
- c) *lichiditatea în funcţie de total depozite*-reflectă posibilitatea elementelor patrimoniale de activ de a face faţă datoriiilor reprezentând totalul depozitelor;
- d) *lichiditatea în funcţie de total depozite şi împrumuturi*-reflectă posibilitatea elementelor patrimoniale de activ de a face faţă datoriiilor reprezentând totalul depozitelor şi împrumuturilor;

Trezoreria determină şi expunerea băncii în funcţie de depozitele la vedere şi totalul depozitelor (raportul dintre acestea), exprimă tendinţa de oluţie a depozitelor la termen comparativ cu cea a disponibilităţilor la vedere cu influenţă asupra stabilităţii resurselor şi nivelul costurilor. Alţi indicatori care sunt calculaţi pentru estimarea riscului de lichiditate :

- 1) *poziţia lichidităţi*-indicator derivat din practica gestiunii de trezoreria a cărui optimizare constă în echilibrarea activelor lichide cu pasivele imediate. Dacă poziţia de lichiditate este negativă, activele lichide sunt suficiente pentru onorarea integrală a obligaţiilor, banca recurge la împrumuturi pe piaţa interbancară, de la banca centrală sau lichiditatea unor active de portofoliu înainte de termen;
- 2) *pasivele nete, adică diferenţa între active şi pasivele clasificate după scadenţă*-acest indicator semnalează perioada de maximă nevoie de lichiditate;
- 3) *indicele de lichiditate(IL)*-reprezintă raportul dintre suma pasivelor şi suma activelor, ambele ponderate cu numărul de zile sau cu numărul curent al grupei de scadenţe respective. Dacă indicele de lichiditate este:
 - IL=1-banca nu trebuie să facă transformare de scadenţă;
 - IL<1-banca face transformarea din pasive pe termen scurt în active pe termen lung în condiţiile curbei crescătoare a dobânzii;
 - IL>1-banca transformă pasivele pe termen lung în active pe termen scurt, rezultând riscul de lichiditate.
- 4) *rata lichidităţii (RL)*-exprimă evoluţia gradului de îndatorare. Aceasta se calculează periodic funcţie de scadenţa operaţiunilor de împrumut astfel³²:

³¹ www.ase.ro/biblioteca/carte_2.asp (Lector universitar drd. Irina Isaic)

³² www.ase.ro/biblioteca/carte_2.asp (Lector universitar drd. Irina Isaic)

împrumuturi nou contractate

$$RL = \frac{\text{împrumuturi nou contractate}}{\text{împrumuturi scadente în aceeași perioadă}} \times 100$$

împrumuturi scadente în aceeași perioadă

O rată supraunitară indică scăderea lichidității datorită creșterii gradului de îndatorare, relația fiind inversă în cazul unei rate subunitare

5) *Raportul total de credite/total depozite*- reflectă proporția din resursele atrase de la deponenți care este împrumutată altor clienți.

Indicatorul de solvabilitate

Adecvarea capitalului a constituit o preocupare importantă a managementului bancar datorită semnificației sale privind soliditatea băncii și siguranța depozitelor; are și o dimensiune competitivă, băncile bine capitalizate fiind mai atractive pentru atragerea de resurse fie din depozite fie din împrumuturi în condiții avantajoase.

Potrivit reglementărilor, băncile trebuie să aibă capitalul de rang I raportat la activele ponderate cu riscul minim de 4%, iar ce de rang II de minim 8%. În prezent, majoritatea băncilor din țările dezvoltate au indicii de adecvare a capitalului de cel puțin 10%, cele mai bine capitalizate ajungând la 12%.

Reglementările Băncii Naționale a României prevăd un indice minim de 8%, aceasta fiind calculat prin raportarea fondurilor proprii ale băncilor la activele (bilanțiere și extrabilanțiere) ponderate în funcție de risc.

Indicatorii riscului ratei dobânzii

Riscul ratei dobânzii este măsurat fie prin raportul între activele și pasivele sensibile la dobândă, fie prin diferența între acestea. Indicatorii mai avansați ai riscului ratei dobânzii includ măsurarea gap-ului la diferite termene de scadență pe baza unor estimări de reinvestire.

Indicatorii riscului ratei dobânzii utilizați în practica bancară sunt³³:

- a. *Riscul ratei dobânzii*-se determină ca raport între activele productive și pasivele purtătoare de dobânzi;
- b. *Marja absolută a dobânzii bancare*-exprimată prin veniturile nete din dobânzi, reflectă capacitatea băncii de a acoperi cheltuielile cu dobânzile din veniturile obținute prin încasarea dobânzilor la creditele acordate;
- c. *Marja procentuală netă a dobânzii bancare*-se calculează ca raport între nivelul mediu al ratei dobânzii active și nivelul mediu al ratei dobânzii pasive x 100

Indicatorii riscului valutar

Riscul valutar este încadrat de specialiști, de regulă în categoria așanumitelor riscuri de piață, fiind determinate de variațiile cursurilor de schimb, deficitelor balanțelor de plăți, penuria de lichidități.

Indicatorii riscului valutar pe care îi calculează băncile comerciale sunt:

1. *poziția valutară individuală*-care se determină pentru fiecare valută de gestionat;
2. *poziția valutară globală*-care reprezintă soldul netă al creanțelor în devize față de pasivele în devize, ambele transformate în moneda de referință pentru compatibilitate. Acest indicator oferă o imagine generală asupra expunerii valutare a băncii.

Indicatorii utilizați pentru cuantificarea diferitelor categorii de riscuri răspund, în principal, unor necesități informaționale în procesul de analiză și management al riscurilor bancare³⁴.

BIBLIOGRAFIE

1. Vasile Dedu - Gestione și audit bancar, Editura Economică, București 2003
2. Ion Roșu-Hamzescu, Elena Gurgu, Dan Nicoară-Relații valutar-financiare internaționale, Editura Fundației României de Măine, București 2002
3. Florin Coman-Activitatea bancară profit și performanță, Editura Lumina Lex, 2000
4. Ion Nițu-Managementul riscului bancar, Editura Expert, 2000
5. Cristi Marcel Spulbăr-Management bancar, Editura Sitech, Craiova 2003
www.PRIMM.ro/PRIMM/2003_1/03 (Asistent universitar doctorand Cristina Elena Nistor)
www.ase.ro/biblioteca/carte_2.asp (Lector universitar drd. Irina Isaic)

³³ www.ase.ro/biblioteca/carte_2.asp (Lector universitar drd. Irina Isaic)

³⁴ www.ase.ro/biblioteca/carte_2.asp (Lector universitar drd. Irina Isaic)

RISCURILE FINANCIAR – BANCARE ÎN SPAȚIUL EUROPEAN

*Lect. univ. dr. Rodica PRIPOAIE
Univ. „Danubius” din Galați*

1. Caracteristicile riscului în finanțarea internațională

Riscul este privit ca un fenomen care provine din circumstanțe pentru care decidentul este în măsură să identifice evoluții / evenimente posibile, și chiar probabilitatea producerii (materializării) acestora, fără a fi însă în măsură să precizeze cu exactitate care dintre aceste evenimente se va produce efectiv. Se poate spune deci că riscul provine din imposibilitatea de a aprecia cu o anumită acuratețe care este evenimentul posibil, identificat ca atare de decident care se va materializa efectiv și va determina un anumit nivel al riscului. Chiar dacă probabilitatea estimată pentru materializarea efectivă a unui anumit factor generator de risc este ridicată, decidentul nu poate fi sigur dacă acel eveniment este cel care se va produce cu certitudine și nu un altul; este posibil chiar să se producă un fenomen a cărui probabilitate era apreciată la un nivel redus sau chiar un eveniment neprevăzut.

În decizia de finanțare atât investitorii (creditorii) cât și beneficiarii finanțării operează cu trei situații decizionale posibile: situația certă, incertă și riscantă. Certitudinea absolută poate fi definită ca situația decizională în care evoluția viitoare a evenimentelor, consecințele unei decizii pot fi prevăzute cu exactitate, neexistând erori sau evenimente neașteptate. În acest context, rezultatele oricărei acțiuni/decizii ar fi cunoscute cu exactitate, înaintea producerii/adoptării lor. Practic mecanismul decizional ar deveni un automatism, orice decizie, indiferent de importanță și complexitate ar deveni o chestiune de rutină.

Opusul noțiunii de certitudine absolută, incertitudinea absolută reprezintă situația în care decidentul nu poate anticipa evoluțiile și/sau propriile sale acțiuni viitoare și/sau decizii și nici ale altora.

Riscul poate fi privit ca "reprezentând incapacitatea unei firme de a se adapta la timp și la cel mai mic cost la modificările de mediu" - semnificația economică a riscului. Privit din acest punct de vedere, riscul unei investiții efectuate de o întreprindere are ca principală sursă instabilitatea climatului de afaceri (element exogen firmei) și incapacitatea agentului economic de a contracara la timp și fără costuri ridicate efectele generate de această evoluție continuă. Se lansează astfel ideea că o afacere forate bine definită și rentabilă din punct de vedere economic poate deveni nerentabilă ca urmare a modificărilor condițiilor de mediu inițiale; de aceea, acest așa numit "risc de mediu" trebuie avut în vedere în fundamentarea unei afaceri și trebuie prevăzute mecanisme eficiente care să evidențieze rapid modificările intervenite și modul în care vor fi gestionate.³⁵

Din punct de vedere probabilistic riscul "poate însemna și variabilitatea profitului față de media profitabilității din ultimii ani". S-a ales drept criteriu de definire a riscului oscilațiile profitului față de o medie, considerându-se că în fundamentarea unei decizii (în special aspectele referitoare la costul și finanțarea investiției) sursele proprii provenite din profiturile viitoare au o importanță deosebită atât în ceea ce privește utilizarea lor cât și în dimensionarea nevoii de finanțare din alte surse. Realizarea unor profituri viitoare mai mici decât nivelul mediu, considerat ca nivel de referință în fundamentarea deciziei, poate să conducă la apariția unor situații de criză și să afecteze negativ respectiva activitatea economică.

În definiția dată de OCDE în 1983 se apreciază că "riscul este constituit din posibilitatea ca un fapt cu consecințe nedorite să se producă"; această definiție are la bază eventualitatea ca un eveniment (anticipat cu o anumită probabilitate sau neprevăzut de decident) să se materializeze și să afecteze negativ anumite aspecte ale activității economice (procesului investițional). De fapt în această accepțiune accentul cade pe efectele pe care le generează evenimentul respectiv.

Riscul în finanțarea internațională poate fi definit sintetic ca fiind expunerea la pierderea totală sau parțială a capitalului investit sau împrumutat pentru afaceri localizate pe diferite piețe externe. Aceste pierderi potențiale sunt cauzate de evenimente specifice, care pot fi cunoscute într-o măsură mai mică sau mai mare de proprietarul capitalului sau de managerul (administratorul) afacerii respective.

³⁵ Cristian Păun, Aspecte financiare ale relațiilor economice internaționale, Editura ASE, București, 2004, p. 116

Riscurile cu care se confruntă o companie care derulează afaceri pe piețele internaționale pot fi clasificate după mai mult criterii: după gradul de asumare, după amplitudinea și probabilitatea lor de apariție, după gradul de diversificare, după natura acestor riscuri etc. Relația dintre risc și incertitudine nu este o relație simplă, ci una complexă. Spre deosebire de risc, incertitudinea este descrisă ca situația în care decidentul nu poate identifica toate, sau chiar nici unul dintre evenimentele posibile a se produce și cu atât mai puțin de a putea estima probabilitatea producerii lor, având semnificația matematică de variabilă incomplet definită. Incertitudinea presupune anticiparea foarte vagă a unor elemente astfel încât nu se poate face nici o previziune cu privire la ceea ce se va întâmpla; în definierea incertitudinii un singur lucru este cert: "nimic nu este sigur sau previzibil". O situație este incertă atunci când decizia trebuie luată dar nu se cunosc suficient sau deloc evoluția ulterioară a evenimentelor precum și probabilitățile aferente.

Această situație este frecvent întâlnită în cazul țărilor în curs de dezvoltare, în care instituții politice sau economice sunt schimbate în mod frecvent. În ceea ce privește noțiunea de risc, se poate face anumite anticipări ale evenimentelor ce se pot produce și a probabilității asociate producerii lor. Profitul potențial urmărit a fi realizat în urma unei investiții trebuie să fie proporțional cu riscul asumat.³⁶

Incetitudinea are două componente: o componentă obiectivă - incertitudinea obiectivă (identificată nu de puține ori cu noțiunea de risc - și o componentă subiectivă - incertitudinea subiectivă . Distincția între aceste noțiuni este importantă în cazul ISD (și a afacerilor internaționale în general). Caracterul subiectiv al incertitudinii trebuie apreciat în sensul că estimările cu privire la producerea unui anumit eveniment generator de risc se bazează pe aprecierile și percepțiile proprii ale decidentului în funcție de informațiile de care dispune la momentul respectiv, și de experiența pe care o are în domeniul respectiv. Incertitudinea obiectivă poate fi asimilată situației în care toate rezultatele posibile sunt cunoscute și majoritatea celor implicați în procesul decizional sunt unanimi în estimarea aceleiași probabilități de producere a fiecăruia dintre efectele identificate pe baza datelor furnizate de evoluții anterioare.

În condiții de certitudine, firma și investiția nu sunt supuse nici unui risc, fiind cunoscute efectele generate de producerea unui eveniment și impactul lor la nivelul rezultatelor activității viitoare. Incertitudinea și riscul, odată introduse în ecuația decizională, afectează calitatea și acuratețea estimărilor cu privire la evoluțiile și rezultatele viitoare ale firmei și investiției internaționale. Vulnerabilitatea profiturilor viitoare poate fi modelată matematic în condiții de incertitudine obiectivă ca o funcție de natura particulară a evenimentul propriu-zis, iar în condiții de risc ca o funcție de impactul producerii evenimentului asupra unei afaceri; în condiții de incertitudine subiectivă este o funcție de ambele variabile enumerate.³⁷

Cu toate acestea evaluările managerilor cu privire la condițiile viitoare de desfășurare a unei afaceri au un caracter preponderent subiectiv. Pentru o cât mai bună fundamentarea a deciziei de investiții și de reducere a numărului de "necunoscute" cu care se operează se impune o îmbunătățire a cantității și calității informațiilor, să se realizeze o "conversie a incertitudinii în risc".

Esența riscului este dată de incapacitatea firmei de a prevedea cu exactitate rezultatele viitoare ce vor fi obținute de pe urma investiției făcute. Riscul reprezintă astfel acel factor de probabilitate ce poate fi asociat unui posibil rezultat atunci când factorul de decizie cunoaște toate efectele viitoare posibile ale deciziei luate. Incertitudinea apare atunci când factorul de decizie cunoaște toate posibilele efecte viitoare dar el nu le poate asocia, din diferite motive, nici un factor de probabilitate rezultatului posibil. Incertitudinea este "mai drastică" decât riscul și provine în cele mai multe din cazuri din absența informației, din calitatea precară a acesteia sau ca urmare a anumitor defecțiuni ale sistemului informațional al decidentului.

Indiferent de metoda de analiză utilizată, riscul nu va putea fi eliminat în totalitate din afacerile internaționale, rămânând întotdeauna un anumit nivel ireductibil de incertitudine. Acest lucru trebuie avut, de asemenea, în vedere în alegerea proiectului de investiții. Gradul de incertitudine al unei afaceri este dat de acele riscuri care nu pot fi identificate de firma transnațională la momentul dat, în timp ce gradul de risc este dat de riscurile identificate. Cu cât, într-un mediu economic, ponderea riscurilor non-identificabile este mai mare, cu atât finalitatea acțiunilor derulate este mai incertă. Chiar

³⁶ Cristian Păun, Aspecte financiare ale relațiilor economice internaționale, Editura ASE, București, 2004, p. 119

³⁷ Costel Nistor - Tipologia riscului în activitatea economică, A.S.E., București, 1997, p. 51

dacă investitorul poate cunoaște cea mai mare parte a riscurilor implicate de acțiunile sale, incertitudinea poate să nu dispară în totalitate.

Riscul este un concept multidimensional al cărui nivel nu poate fi redus la un singur element, la o cifră. Important pentru fiecare firmă este necesar să se determine un nivel acceptabil al riscului investițional pe care este dispusă să și-l asume. Nivelul acceptabil al riscului se referă la riscul "maxim" pe care investitorul este dispus să și-l asume: este necesar să fie certă obținerea unei rentabilități minime care să justifice costurile operațiunii. Nu există un nivel acceptabil unic, ci acesta este diferit în funcție de condițiile concrete ale fiecărei activități economice/investiții și de atitudinea față de risc a decidentului.

În esență succesul unui investiții depinde în mare măsură de opțiunile pe care un manager o face la momentul adoptării deciziei de investiții cu privire la ce riscuri este dispus să accepte pentru un nivel al profitului preconizat a fi realizat.

Din ansamblul riscurilor internaționale, cele mai multe intră în categoria riscurilor identificabile (compania poate identifica cu o anumită precizie factorii de risc și efectele materializării acestor riscuri), însă firma își va asuma numai o parte dintre ele, mai exact pe cele majore (capabile să producă pierderi substanțiale).

Rămâne astfel o categorie de riscuri identificate pe care firma le va exclude în mod voluntar (riscuri minore) și o categorie de riscuri exclusă involuntar pentru că nu pot fi identificate (a se vedea figura de mai jos). Diferența între riscurile majore și riscurile minore este dată de amplitudinea pierderii ce ar putea fi provocată de materializarea acestora cât și de probabilitatea lor de apariție.³⁸

Riscurile cu care se confruntă o firmă care investește în străinătate sunt clasificate, în funcție de perspectiva din care sunt abordate, în macroriscuri și microriscuri. *Macroriscurile* sunt rezultatul evoluției într-un anumit sens a condițiilor de mediu de afaceri în care este localizată investiția. În categoria macroriscurilor intră totalitatea riscurilor de mediu cum ar fi: riscul de țară, riscul de transfer, riscul suveran, riscul politic, riscul de piață (market risk) etc. *Microriscurile* sunt determinate de factori endogeni, specifici sectorului de activitate, firmei și proiectului propriu-zis și / sau de insuficienta corelare între particularitățile activității și limitele impuse de cadrul general al țării gazdă. În categoria microriscurilor intră majoritatea riscurilor de firmă și a riscurilor de proiect: riscul de implantare, riscul valutar, riscul de dobândă, riscul de preț, riscurile comerciale, riscurile legate de personal, riscurile juridice etc.

Pornind de la această sistematizare a riscului internațional, se poate trasa o diagrama tridimensională a riscului total al unui proiect. Această abordare tridimensională este strict specifică riscului internațional și poate fi aplicată atunci când compania își desfășoară afacerile pe cel puțin două piețe externe.

$$RT = \frac{\sum RM_i \times \sum RF_i \times \sum RP_i}{6}$$

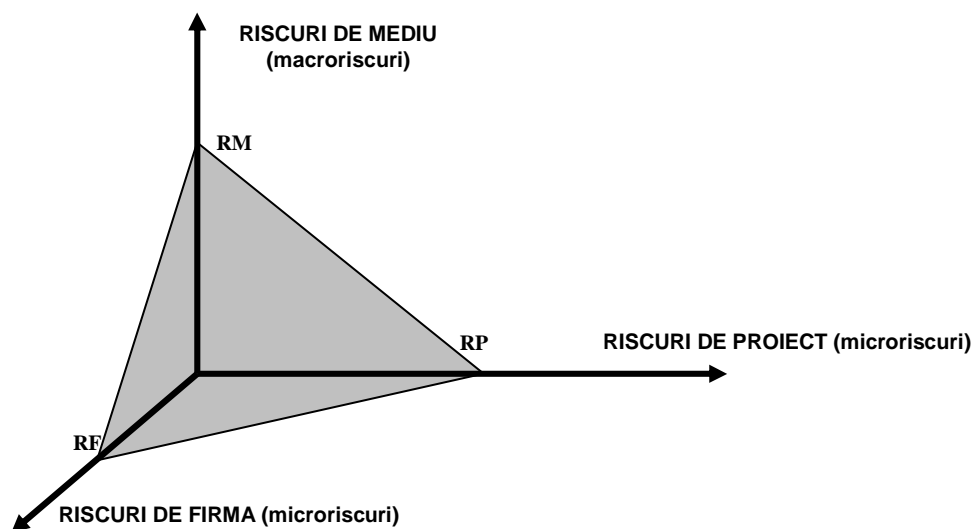

Figura 1: Reprezentarea tridimensională a riscului internațional

³⁸ Cristian Păun, Aspecte financiare ale relațiilor economice internaționale, Editura ASE, București, 2004, p. 121

Dintr-o altă perspectivă, firmele transnaționale se confruntă în principal cu două tipuri majore de riscuri: *riscuri sistematice* (nediversificabile) și *riscuri nesistematice* (diversificabile). Diferența între cele două este dată de factorii care stau la baza producerii lor³⁹. Riscul sistematic depinde de factori economici generali (ca inflația sau frământările politice) care determină conjunctura economică a țării gazdă, în timp ce riscul nesistematic este determinat de acei factori de risc care depind în mod nemijlocit de condițiile interne ale firmei. Investitorul poate minimiza riscurile nesistematice prin adoptarea unor măsuri capabile să îmbunătățească situația actuală a firmei. În privința riscurilor sistematice, investitorul acceptă posibilitatea materializării lor fără a avea la îndemână prea multe mijloace de minimizare (în general se consideră că firmele nu pot influența semnificativ conjunctura economică a țării gazdă)⁴⁰. În acest caz, este mult mai importantă analiza riscurilor sistematice, deoarece un investitor inteligent poate elimina prin deciziile sale riscurile nesistematice.

Un alt criteriu de clasificare a riscurilor în afacerile internaționale are în vedere natura specifică a acestora. Privind din această perspectivă putem face o sistematizare a acestora pe mai multe tipuri de riscuri: riscuri de mediu, riscuri financiare, riscuri comerciale, riscuri juridice, riscuri de implantare (sau operaționale) etc.⁴¹

2. Riscurile de mediu

Aceste riscuri derivă din calitatea climatului general de afaceri dintr-o țară. Schimbarea frecventă a politicilor promovate de guvernul țării gazdă, preluarea puterii de către partide naționaliste sau extremiste, instaurarea unor dictaturi politice sau militare, proliferarea fenomenului de corupție, crize economice profunde, reducerea sprijinului popular acordat puterii, schimbarea atitudinii maselor față de investitorii străini, și față de activitatea acestora, lipsa de promovare a unui cadru legal instituțional adecvat sunt numai câteva dintre evenimentele majore care pot conduce implicit la înrăutățirea mediului de afaceri dintr-o țară și care ar putea provoca pierderi semnificative străinilor care intenționează să desfășoare sau să-și dezvolte activitățile pe acea piață externă. Principalele riscuri de mediu sunt: riscul de țară cu cele două componente ale sale riscul politic și riscul economic, riscul suveran și riscul de transfer.

2.1. Riscul de țară

Este asimilat adesea de unii economiști cu riscul politic, care este de fapt principala sa formă de manifestare. Evaluarea acestui risc este etapă fundamentală în procesul de luare a deciziei de internaționalizare a firmei. Riscul de țară este generat de acțiunea conjugată a unui număr variat de factori de natură economică, politică sau socială, a căror evoluție ulterioară firma trebuie să o aibă în vedere. Probabilitatea materializării riscului de țară depinde atât de producerea unor evenimente apte să producă pierderi (greve, convulsii sociale, războaie civile, schimbări de guverne, schimbări de politică, cataclisme naturale cu condiția ca acestea să nu se producă cu regularitate, recesiune economică) cât și de condițiile specifice ale țării analizate. Internaționalizarea afacerilor este un proces complex accesibil de regulă firmelor puternice (transnaționale, multinaționale sau globale), ce au reușit să acumuleze suficiente resurse pentru a face față exigențelor de pe piața internațională. Experiența de piață și cea de realizare a produsului sunt de asemenea determinante în luarea deciziei de internaționalizare. Această decizie este una strategică și vizează un orizont mai mare de timp, iar riscul de țară are un rol central în fundamentarea deciziei de internaționalizare.⁴²

Între riscul de țară și gradul de internaționalizare a firmelor străine pe o piață există o relație de inversă proporționalitate. Putem aprecia astfel că operațiunile comerciale (export direct, export indirect, licențierile etc.) reprezintă forma cu gradul de internaționalizare cel mai redus ce este practică atunci când riscul de țară este foarte ridicat. La pol opus se situează investițiile străine directe (în comercializare sau producție) și societățile mixte de capital, forme complexe de internaționalizare ce implică valoare ridicată de capital investit.

Nivelul de risc al unei țări este determinat în principal de evoluția mediului economic și a celui politic din țara gazdă. În aceste condiții, elaborarea metodologiei de evaluare a riscului de țară se va baza pe analiza, cu ajutorul unui sistem complex de indicatori, a celor două componente ale sale:

³⁹ Cristian Păun, Aspecte financiare ale relațiilor economice internaționale, Editura ASE, București, 2004, p. 122

⁴⁰ Richard Stevenson, "Fundamentals of investments", editată de West Publishing Company, 1988, pag.13-18.

⁴¹ Nistor Costel - Tipologia riscului în activitatea economică, A.S.E., București, 1997, p. 53

⁴² Cristian Păun, Aspecte financiare ale relațiilor economice internaționale, Editura ASE, București, 2004, p. 123

cea economică și cea politică. Evaluarea riscului de țară în cazul investițiilor străine presupune parcurgerea următoarelor etape.⁴³

- o bună informare asupra situației politice și economice actuale din țara gazdă;
- analizarea factorilor de risc și elaborarea sistemului de indicatori;
- construirea matricei de țară prin modelarea matematică a sistemului de indicatori;
- calculul indicelui de risc de țară;
- formularea pe baza indicelui de risc de țară a unor alternative strategice care să includă și elemente de managementul riscului.

Calitatea analizei riscului de țară este determinată în mare măsură de sursele de informații aflate la îndemâna investitorilor. Pentru a asigura o bună cunoaștere a mediului politic sau economic, firmele trebuie să aibă acces la informații pertinente și reale despre țara gazdă. Informații cât mai numeroase și mai detaliate sunt absolut necesare în analiza riscului de țară. Cantitatea de informații necesară este mai mare decât în cazul extinderii activității pe plan intern. Există o diferență evidentă între informațiile de care o firmă are nevoie și informațiile disponibile pe care le poate culege și utiliza. Problemele care pot apărea în legătură cu informațiile la care firmele au acces sunt: gradul de detaliere diferit dintr-o țară în alta, subiectivism ridicat, dificultăți în realizarea unor studii comparative sau grad de actualitate diferit.

O altă problemă apare datorită deselor schimbări în plan politic sau economic. Aceste schimbări pot provoca modificări repetate și la intervale scurte de timp ale nivelului de risc al unei țări. Deoarece investiția în sine presupune derularea de operațiuni pe termen lung iar previziunile privind schimbările de mediu vizează o perioadă limitată de timp, pentru investitor nu este suficientă o determinarea anuală a nivelului riscului de țară. Evaluarea riscului de țară trebuie făcută ori de câte ori apare un eveniment capabil să împingă țara într-o clasă de risc inferioară. Firma trebuie să mențină contactul cu țara gazdă și să monitorizeze în permanență nivelul riscului de țară al acesteia pentru a putea reacționa operativ la orice schimbare nefavorabilă de mediu. În aceste condiții investitorul va putea adopta în timp util o serie de strategii menite să reducă la maxim posibilele pierderi ce ar putea să apară.

S-a observat că nu întotdeauna orice înrăutățire a situației economice sau politice în țara gazdă se reflectă imediat asupra riscului de țară. Trecerea unei țări dintr-o clasă de risc în alta inferioară se face la un moment ulterior producerii perturbațiilor în mediul economic sau politic, atunci când se dovedește că aceste perturbații acționează pe termen lung și economia țării gazdă nu este capabilă să le facă față. Un exemplu în acest sens îl constituie Suedia care pe la jumătatea deceniului VIII a intrat într-o perioadă de criză. Majoritatea indicatorilor arătau o deteriorare reală a economiei suedeze (rata a inflației în creștere, deteriorarea balanței de plăți, deficit comercial ridicat). În aceste condiții pentru a acoperi deficitul creat se impunea o devalorizare rapidă a coroanei suedeze. Totodată, pentru acoperirea necesarului de fonduri interne, au avut loc împrumuturi masive din străinătate. Au avut loc, de asemenea, o serie de frământări în plan politic finalizate cu schimbarea guvernului cu unul mai slab.⁴⁴

Cu toate acestea, s-a considerat că economia Suediei este capabilă de redresare ea rămânând cotate ca făcând parte din aceeași clasă de risc. Cu cât economia unei țări este mai solidă în ansamblul ei, cu atât ea va rezista mai mult în fața unor șocuri puternice, fiind mai stabilă din punct de vedere al riscului de țară. În aceste condiții, evaluarea și poziționarea cât mai corectă a riscului de țară este foarte importantă pentru sistemul decizional al unei firme. Cunoașterea nivelului de risc al unei țări și a premiselor care stau la baza modificării sale în timp oferă operatorilor economici o mai mare siguranță și posibilitatea adoptării unor măsuri adecvate de reducere a gradului de expunere la risc al operațiunilor lor internaționale.

Cunoscând nivelul de risc al unei țări și pierderile potențiale la care se expun, firmele sau băncile vor decide dacă este oportun să pătrundă pe acea piață sau nu. Totodată, în funcție de nivelul riscului, firma va putea opta pentru crearea de structuri proprii în țara gazdă (realizate exclusiv prin eforturile investitorului sau prin asociere cu un partener local) sau va participa la structuri preexistente. Gradul de implicare pe o anumită piață crește direct proporțional cu nivelul de risc al acesteia. În aceste condiții, analiza riscului de țară este importantă nu numai la luarea deciziei de implantare în străinătate ci și în elaborarea unor strategii de implantare, în alegerea tipului de operațiuni care să fie

⁴³ Cristian Păun, Aspecte financiare ale relațiilor economice internaționale, Editura ASE, București, 2004, p. 124

⁴⁴ Cristian Păun, Laura Păun - "Riscul de țară", Editura Economica, 1999, p.205

desfășurate pe o anumită piață, în procesul de planificare strategică a firmei sau în stabilirea condițiilor de creditare (acordarea unor perioade de grație, reducerea unor dobânzi).

Analiza riscului de țară presupune o evaluare a premiselor care stau la baza modificărilor din mediu intern sau extern. Fără o cunoaștere deplină a situației economice și politice din țara gazdă nu se poate anticipa care va fi reacția economiei acestei țări la schimbările bruște intervenite la nivel mondial. Totodată, investitorul trebuie să aibă în vedere vulnerabilitățile cheie ale economiei țării gazdă, chiar dacă, pe moment, acestea nu se reflectă în situația economică actuală. Nivelul de risc al țării este amplificat de dependența de importuri de materii prime, dependența energetică de alte state (importuri de petrol, gaze naturale sau cărbuni), dependența de ajutoare din străinătate, dependența de veniturile celor care lucrează în străinătate, de existența unor tensiuni regionale latente sau de dependența de exportul unui număr limitat de mărfuri (exemplul fostelor colonii axate pe monoproducția unor bunuri indigene).

Cunoașterea și înțelegerea riscului de țară este importantă și sub un alt aspect: riscul de țară este un concept multidimensional care nu poate fi exprimat sub forma unei cifre. Riscul de țară reprezintă o noțiune agregată care oferă o imagine sintetică asupra gradului de risc la care este expusă o afacere, o investiție localizată în spațiul geografic al unei țări; nivelul riscului nu este același pentru fiecare din componentele sale, ci deși riscul de țară, ca noțiune agregată se situează la un nivel acceptabil, una sau mai multe din componentele sale pot avea un nivel extrem de ridicat, în măsură să pericliteze realizarea obiectivelor firmei. În ecuația riscului trebuie astfel introdus un nou termen: descompunerea sa pe componente (până la nivelul unor componente ireductibile) și estimarea gradului de expunere a investiției la riscul de țară și la diferitele componente ale sale.

Aplicat inițial doar pentru creditele guvernamentale conceptul de risc de țară a fost extins ulterior și asupra creditelor private garantate guvernamental, creditelor private fără garanție guvernamentală, investițiilor străine directe și chiar investițiilor străine de portofoliu. Diferențierea conceptului de risc de țară ca risc investițional sau ca risc de creditare, sintetizată de tabelul de mai sus, vizează sistemul de indicatori, perioada de timp pentru analiză sau strategiile ce pot fi utilizate pentru reducerea efectelor acestuia.⁴⁵

Analiza riscului de țară combină utilizarea unei părți standard de analiză cu una flexibilă (adaptabilă condițiilor specifice concrete din țara analizată), în așa fel încât riscul de țară să poată fi cât mai corect evaluat. Partea standard constă în faptul că analistul stabilește exact care sunt aspectele fundamentale studiate, în așa fel încât țările să poată fi analizate și comparate în funcție de aceleași criterii⁴⁶. Această parte standard a analizei asigură comparabilitatea rezultatelor în vederea ierarhizării țărilor în funcție de risc. Partea flexibilă a analizei este dată de faptul că analiza trebuie totuși adaptată la condițiile specifice fiecărei țări. O asemenea analiză lasă câmp liber pentru manifestarea competenței, profesionalismului și personalității analistului, care este cel mai în măsură să stabilească factorii de risc specifici precum și ponderea cu care fiecare element intervine în analiză, sistemul de indicatori de evaluare, modul de notare etc. Aplicarea rigidă a unui mecanism standard de analiză nu face decât să favorizeze elaborarea unor prognoze de calitate îndoielnică.

Mediul politic are în vedere un număr mare de aspecte referitoare puterea politică (partide și guvern), stabilitatea politicii acestora, atitudinea față de prezența capitalului străin mecanismele de control, personalitățile politice etc. Mediul legal-instituțional are în vedere modul în care este reglementat cadrul general al investițiilor străine, o serie de reglementări economice care au impact direct asupra investițiilor străine precum și activitatea instituțiilor (guvernamentale și neguvernamentale) implicate direct sau indirect în controlul și coordonarea procesului investițional străin.

Cea mai mare parte a informațiilor referitoare la componenta socio-politică a riscului de țară pot fi greu de interpretat și de evaluat. La aceasta se adaugă faptul că o mare parte a instabilității interne poate fi indusă din exterior. Vulnerabilitatea la influențele externe este mult mai mare atunci când există nemulțumiri și frustrări din partea populației autohtone (cazul României în 1989), sau atunci când grupările din opoziție primesc un puternic suport moral, financiar sau ideologic din străinătate. Și în cazul acestor factori există o mare dificultate legată de obținerea informațiilor necesare, de interpretarea și evaluarea lor obiectivă. Alinierea la tratatele și convențiile internaționale are în vedere atât acordurile semnate de țara gazdă (acorduri bilaterale sau multilaterale de comerț,

⁴⁵ Monica Dudian - Evaluarea riscului de țară, Editura ALL Beck, București, 1999, p. 157

⁴⁶ Cristian Păun, Aspecte financiare ale relațiilor economice internaționale, Editura ASE, București, 2004, p. 128

cooperare economică, integrare regională etc.), cât și poziția în cadrul instituțiilor internaționale (ONU, FMI, NATO etc.). Suportul financiar extern se referă la ajutoarele financiare primite, asistența militară, ajutoarele în hrană, medicamente sau îmbrăcăminte precum și la legături economice și comerciale preferențiale. În categoria conflictelor regionale externe sunt incluse toate conflictele la frontieră, acțiunea destabilizatoare a mișcărilor de gherilă, valuri de refugiați din străinătate precum și conflictele care au loc în vecinătatea țării gazdă.

Acest indicator va corecta indicatorii de bază ai proiectului investițional, oferind o imagine mai clară asupra eficienței acestuia. Este evident faptul că realizarea unei astfel de analize detaliate pe fiecare țară și pe fiecare operațiune în parte presupune costuri financiare și de timp ridicate și un personal specializat. Din această cauză, astfel de analize pot fi inaccesibile și prohibitive pentru un număr mare de firme transnaționale mici și mijlocii. Orice sistem de previzionare a riscului de țară la nivel de firmă trebuie să realizeze o echilibrare între informațiile cu caracter general și cele concrete prin combinarea surselor de informare interne și externe (furnizate de diferite servicii de evaluare specializate).

Problema care se pune în ceea ce privește diminuarea și prevenirea efectelor negative ale materializării riscului de țară rezidă în alegerea măsurilor de gestiune adecvate care să ofere un maximum de protecție și un minimum de costuri. Alegerea unei anumite măsuri sau a unui anumit pachet de măsuri este o sarcină dificilă ținând cont de numărul mare de alternative pe care decidentul le are la dispoziție și de gradul relativ ridicat de subiectivism implicat în procesul decizional.

De foarte multe ori riscul de țară este confundat cu **riscul politic**, cauza principală fiind asocierea inițială a acestuia la creditele externe garantate guvernamental. Evident că existența unei garanții guvernamentale lega puternic riscul de țară de mediul politic. Aplicând acest concept și creditelor private sau investițiilor străine directe și de portofoliu, observăm că riscul de țară devine o categorie economică mult mai complexă care ia în calcul și alți factori economici sau sociali. Chiar dacă riscul de țară rămâne expresia atractivității mediului de afaceri din țara gazdă, dependența sa de factorul politic este, în noul context, diminuată de noi factori luați în calcul.⁴⁷

Diferența dintre riscul de țară și **riscul suveran** (de suveranitate) este dată de sfera lor de cuprindere. Operațiuni ca implantarea unei firme în străinătate sau împrumuturile acordate de diverse instituții financiare unor firme dintr-o țară străină sunt expuse riscului de țară. Riscul suveran are în vedere numai creditele acordate de bănci unor guverne străine, credite care compun datoria externă a acelei țări; acest tip de risc provine din posibilitatea ca la un moment dat guvernul țării debitoare să nu poată sau să nu dorească să ramburseze datoria externă. Ca forme de materializare a acestui risc se întâlnesc riscul de reeșalonare, de renegociere sau de repudiare a datoriei externe, și care apar în momentul în care o țară refuză plata datoriei sau se află în incapacitate de plată datorită agravării situației sale economice.

2.2. Riscul de transfer

Se aseamănă întrucâtva cu riscul suveran și el are în vedere fluxurile bănești generate de investițiile în străinătate. Riscul apare atunci când un proiect de investiții realizează un profit în monedă locală iar firma mamă dorește să-l convertească în valută străină și să-l transfere în străinătate. Pentru a descuraja scurgerea de fonduri în afara granițelor țării, statul poate refuza sau întârzia schimbul valutar. În unele cazuri, refuzul autorităților de a permite schimbul valutar are la bază lipsa unor fonduri valutare suficiente pentru onorarea acestor cereri. În acest fel, firmele străine sunt "împinse" să reinvestească fără voia lor profiturile obținute în economia țării gazdă sau sunt nevoite să găsească alte forme de recuperare a profiturilor. Deoarece aceste profituri se regăsesc în bilanțul firmei mamă, uneori acest risc este tratat în cadrul riscului financiar alături de riscul valutar sau riscul de dobândă.

3. Riscul valutar

Riscul valutar reprezintă expunerea companiilor ce activează în mediul internațional la pierderi potențiale ce ar putea să apară ca urmare a modificării ratei de schimb valutar⁴⁸. Aceste pierderi au în vedere profitabilitatea companiei în ansamblul ei, fluxurile bănești nete sau valoarea pe piață a firmei. La acțiunea riscului valutar sunt expuse totalitatea companiilor care desfășoară activități în afara granițelor țării de origine, indiferent de natura acestor activități: operațiuni comerciale simple,

⁴⁷ Cristian Păun, Laura Păun - Riscul de țară, Editura Economica, 1999, p.225

⁴⁸ Puiu Alexandru, Marin George (coordonatori), Dicționar de relații economice internaționale, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p. 273

cooperare, implantare în străinătate etc. Altfel spus, riscul valutar este un risc major al procesului de internaționalizare a activității economice, și fără o protecție adecvată împotriva acestuia finalitatea acestui proces devine incertă.

Efectul modificărilor ratei de schimb asupra unei corporații se concretizează în trei tipuri de risc valutar: riscul de tranzacție, riscul economic și riscul de translație (contabil).

3.1. Riscul de tranzacție

Reflectă modificările valorice ale obligațiilor financiare restante contractate înainte de modificarea ratei de schimb, dar care nu trebuie achitate decât după ce rată de schimb s-a modificat. Acest risc se referă, deci, la modificările fluxurilor bănești care rezultă din obligații financiare existente. Acest risc are în vedere tranzacțiile comerciale derulate de companie pe diferite piețe, modificarea cursului de schimb a monedelor în care sunt denumite aceste operațiuni putând afecta profitul companiei.

Cauzele materializării acestui tip de risc valutar ar putea fi:

- Cumpărarea sau vânzarea de bunuri sau servicii pe credit ale căror prețuri sunt exprimate în valute străine;
- Acordarea sau primirea de credite care vor fi rambursate în altă valută;
- Dobândirea de active sau contractării de obligații în monedă străină prin alte căi
- Cumpărarea/vânzarea în cont deschis;

3.2. Riscul de translație

Reflectă potențialele modificări ale capitalului acționarilor ce rezultă din nevoia de a transla extrasele financiare ale filialelor exprimate în diferite valute într-o singură valută pentru a întocmi extrase financiare consolidate la nivel de corporație. Acest risc este generat de gradul de implicare al companiei mamă pe diferite piețe (filiale etc.), de localizarea acestor filiale, de maniera contabilă de înregistrare a activității acestora. Practic, riscul de translație măsoară expunerea bilanțului consolidat al unei companii la modificările cursurilor de schimb în care sunt denumite activele și pasivele filialelor acestor companii. Corporațiile transnaționale dețin active și pasive, venituri și cheltuieli denumite în diferite monede străine și întrucât investitorii și întreaga comunitate financiară sunt interesați de valoarea acestora în moneda țării de origine, pozițiile bilanțurilor contabile și a declarațiilor de venituri denumite în monede străine trebuie convertite. Dacă au loc modificări ale ratelor de schimb, pot să apară câștiguri sau pierderi în urma convertirii. Activele și pasivele care sunt convertite folosindu-se rata de schimb curentă (post modificare) sunt considerate ca fiind expuse; acelea translatate la rata istorică (ante modificare) își vor păstra valoarea istorică în moneda țării de origine și deci sunt considerate ca nefiind expuse. În consecință riscul de translație reprezintă diferența dintre activele expuse și pasivele expuse. Controversele ce apar între centrele contabile se axează pe identificarea acelor active și pasive expuse și pe momentul înregistrării în declarația de venituri a câștigurilor și pierderilor contabile rezultate din modificările ratei de schimb.

Există patru metode principale de translație a activelor și pasivelor unei companii multinaționale: metoda curentă/noncurentă; metoda monetară / nemonetară; metoda temporală și metoda ratei curente; în practică pot exista și variații ale acestor metode. Potrivit metodei curente - noncurente toate activele și pasivele curente ale unei subsidiare (activele circulante și pasivele pe termen scurt) sunt convertite în moneda țării de origine folosindu-se rată de schimb curentă, iar cele noncurente (activele fixe și capitalul propriu) folosindu-se rată de schimb istorică a fiecărei poziții.

Cea de a doua metodă de translație a bilanțului companiilor multinaționale presupune ca pozițiile monetare - numerar, creanțe de încasat, sume de plătit, datorii pe termen lung - să fie convertite folosindu-se rata de schimb curentă în timp ce pozițiile nemonetare - stocuri, active fixe, investiții pe termen lung - să fie convertite utilizându-se ratele de schimb istorice. Metoda temporală de translație apare ca o versiune modificată a metodei monetară / nemonetară, singura diferență este că, în cazul metodei monetară/nemonetară, stocurile sunt convertite utilizându-se rată de schimb istorică. Potrivit metodei temporale, pentru translația stocurilor, în mod normal, se utilizează rată de schimb istorică, dar se poate utiliza și rata de schimb curentă dacă acestea sunt reprezentate în bilanț la valoarea de piață.⁴⁹

Metoda ratei curente este cea mai simplă: toate pozițiile din bilanț și declarația de venituri sunt convertite folosindu-se rata de schimb curentă; este larg utilizată de companiile britanice. Potrivit acestei metode, dacă activele denumite în monedă străină ale unei companii depășesc pasivele

⁴⁹ Cristian Păun, Aspecte financiare ale relațiilor economice internaționale, Editura ASE, București, 2004, p. 139

denominate în monedă străină, atunci o depreciere va avea ca rezultat o pierdere, iar o apreciere, un câștig. O variantă a acestei metode este de a converti toate activele și pasivele, mai puțin activele fixe utilizând rată de schimb curentă.

3.3. Riscul economic (ca risc valutar)

Este componenta riscului valutar care are în vedere un orizont mult mai îndelungat de timp decât riscul de tranzacție sau cel de translație. Practic de evaluarea riscului valutar (ca risc economic) depinde proiecția tuturor activităților și operațiunilor viitoare ale companiei multinaționale. Această componentă a riscului valutar este cel mai greu de evaluat și analizat dat fiind tocmai orizontul de timp pe care îl are în vedere. Riscul economic este inevitabil subiectiv deoarece depinde de estimarea modificărilor fluxurilor bănești viitoare pe o perioadă de timp arbitrară. Astfel riscul economic nu izvorăște din procesul contabil ci mai degrabă din analiza economică. Planificarea sa este o responsabilitate a managementului, implicând interacțiunea strategiilor financiare, de marketing, achiziții și producție. Cel mai important aspect al managementului riscului valutar constă în încorporarea previziunilor legate de modificările valutare în toate deciziile de bază ale corporației. Pentru a îndeplini această sarcină firma trebuie să identifice aspectele supuse riscului. Oricum există o discrepanță majoră între practica contabilă și realitatea economică în ceea ce privește măsurarea riscului. Cei ce utilizează definiția contabilă a riscului împart activele și pasivele din bilanț în funcție de expunerea lor la risc, în timp ce teoria economică se concentrează asupra impactului unei modificări a ratei de schimb asupra fluxurilor bănești viitoare; riscul economic se bazează pe măsura în care valoarea firmei - exprimată prin valoarea prezentă a fluxurilor bănești viitoare previzionate - va fi afectată de modificarea ratelor de schimb. Astfel riscul economic este perceput ca posibilitatea ca fluctuațiile valutare să afecteze sumele previzionate sau variabilitatea fluxurilor bănești viitoare.

BIBLIOGRAFIE

1. Cristian Păun, Aspecte financiare ale relațiilor economice internaționale, Editura ASE, București, 2004
2. Cosea Mircea, Nastovici Luminița, Evaluarea riscurilor, Editura Lux Libris, Brașov, 1997
3. Monica Dudian - Evaluarea riscului de țară, Editura ALL Beck, București, 1999
4. Nistor Costel - Tipologia riscului în activitatea economică, A.S.E., București, 1997
5. Cristian Păun, Laura Păun - Riscul de țară, Editura Economica, 1999
6. Puiu Alexandru, Marin George (coordonatori), Dicționar de relații economice internaționale, Ed. Enciclopedică, București, 1993
7. Pripoaie Rodica – Gestiunea financiară a întreprinderii, Ed. Fundației Academice “Danubius” Galati, 2007
8. Stancu Ion - Finanțe: Teoria piețelor financiare; finanțele întreprinderilor; analiza și gestiunea financiară, Editura Economica, București, 1996